

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כז, תשל"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

אף ברי

(סיום)

ה

ונפתח באוספם של גינזבורג-מארק (1901), סי' 363
(נרשם בפלך קובנא):

אף ברי - אויך מאַרגן נאָך יום טוב / גלייך אין דער פרי, /
אויפן מאַרק מוז מען לויפן, / בולוועס מוז מען קריפן, / און געלט
איז אַלץ ניטאָ. // אות-ת - / אין שטוב איז קאַלט / ווי אין גאַס / די
שויב איז אויסגעבראַכן, / און ס'איז ניטא וואָס צו קאַכן / און געלט
איז אַלץ ניטאָ. // דעם מלמד קומט פון יענעם זמן / און די מיידל
האַט ניט א קאַפיקע נדן / און דער בחור גייט מיט א צעריסענעם
[סטאַן] / און קיין געלט איז אַלץ ניטאָ.

[= אף ברי, למחרת החג, מיד בהשכמה, לשוק צריך לרוץ,
בולבוסים צריך לקנות, ומעות עדיין אין; אות-ת - בבית קר,
כמו ברחוב, השמשות שבורות, ואין מה לבשל, ומעות עדיין אין;
למלמד מגיע שכר הזמן שעבר, והבת הבתולה אין לה פרוטה
נדניה, והבחור מהלך וכנף פותנתו קרועה, ומעות עדיין אין.]

מעניינו של הפזמון ניכר, כי לידתו לאחר חג הסוכות -
הדאגה לבולבוסים, הציגה והחשש מפניה; והוא הדין, ואף
ביתר הבלטה, בנוסח י"ל כהן (מהדורת מאקס וויינרייך,
סי' 511), שנרשם בפודוליה, ומספר בתיו שבעה. ונסתפק
בשלושת הראשונים:

אף ברי / ס'איז ניטאָ וואָס צו געבן עסן די קי. / דער זומער
 גייט אוועק / און דער ווינטער קומט צוריק / און קיין געלט איז
 ניטאָ. // די שטיוול זיינען צעריסן, אוי אוי! / די קוטשמע איז
 צעשמיסן, אוי אוי אוי! / אוי און קיין געלט איז אַלץ ניטאָ! // און
 דער דאָך איז צעקראָכן, / - אוי אוי / די ווענט זיינען צעבראָכן.
 אוי אוי אוי! / אוי, און קיין געלט איז אַלץ ניטאָ!
 [= אף ברי, אין במה להאכיל את הפרות, הקיץ חולף
 עובר, החורף חוזר, ומעות אין; המגפיים קרועים, וי-וי, מצופת
 הפרוה ממורטה, וי-וי-וי, ומעות עדיין אין; והגג ממוסמס, וי-וי.
 הקירות שבזרים, וי-וי-וי - ומעות עדיין אין.]

ומפלל הנוסחאות הרגיונאליים האדוקים, במעט או
 בהרבה, בנוסחת-יסוד, נזכיר מה שמביא לפי זיכרונו מנשה
 רבינא, יליד פריילסב שבאוקריינה:

אף ברי / מען דאַרף אויפשטיין גאַנץ פרי / און מען דאַרף
 מעלקן די קי / ליים דאַרף מען פירן // דעם קויםען דאַרף מען
 שמירן - / און קיין געלט איז אַלץ ניטאָ. // וואָס טוט מען מיט דעם
 בחור / אי אי אי / דער בחור וויל אַ מיידל / מיט אַ שיינע
 קליידל - / און קיין געלט איז אַלץ ניטאָ. // וואָס טו איך מיט דער
 טאַכטער / אי אי אי... / די מיידל האָט א חתן דעזען / אָן גרין
 וויל ער צו דער חופה ניט גיין, / און קיין געלט איז אַלץ ניטאָ. //
 וואס טוט מען מיט די קינדער / אי-אי-אי... / אין דרויסן איז
 גריסע בלאָטעס / און די שייך זיינען גאַנץ אין לאָטעס / און קיין געלט
 איז אַלץ ניטאָ.

[= אף ברי, צריך מחר להשכים קום, וצריך לחלוב את
 הפרה; צריך להזביל חמר, צריך למרוח את הארובה, ומעות
 עדיין אין; מה לעשות בבחור, הבחור רוצה נערה ששמלתה נאה,
 ומעות עדיין אין; מה לעשה בבתי, הנערה ראתה חתן, בלא

גדוניה לא ילך לחופה, ומעות עדיין אין; מה אעשה בילדים, בחוץ ביצות גדולות, והנעליים כולן סלאים, ומעות עדיין אין.]

דומה כי נוסחה זו הרחיקה ביותר, שלפי התיאורים הפלולים בה אפשר לה שתתקיים בכל יום מימי השנה, אילולא שתיים שורות בחריזה דרומית מובהקת (בלאטעס - לאַטעס), המעידות על עונת הסתיו. מה שאין כן הנוסח של פינחס ביזברג, יליד זגי' שבפולין, שהוא מניח קדמותו, וסימן שהוא משלב במחזה שלו על ר' לוי יצחק מברדיצ'ב (1952, עמ' 89) ונותנו בפי פחח:

אף ברי / אף מאַרגן נאָך יום טוב אין דער פרי / אין
נאָס דארף מען לויפן / קאַרטאָפליעס דארף מען קויפן / און
קיין געלט איז אַלץ נישטאָ. // דער ווינטער קומט צוריק / אי
אוי אוי / אין דרויסן ווערן גרויסע בלאַטעס / די שטיחל
זיינען גאלע לאַטעס / און קיין געלט איז אַלץ נישטאָ.
[= אף ברי, למחרת החג השכם, לרחוב צריך לרוץ,
בולבוסים צריך לקנות ומעות עדיין אין; החורף חוזר, ר-ר-ר-ר,
בחוץ נעשות ביצות גדולות, המגפיים כולן סלאים ומעות עדיין
אין.]

ולענין בולבוסים, כבר העיר פ' לחובר לשירו של חג-
ביאליק "הקיץ גוע", שהוא שיר סתיו מובהק, ואף כתיבתו
בתחילת סתיו (תרס"ה), ושתי שורות-הסיום בו: "בדקתם
נעליכם? טלאים אדרתכם? / צאו הכינו תפוחי אדמה",
ניפר בהן רישומה של המשנה, הבנויה שתי שאלות וצינוי
אחד, לאמור: "עשרתם? עירבתם? הדליקו את הנר" (שבת
ב, ז). ולהערתו זו (ביאליק חייו ויצירתו" תש"ד, כרך ב,

עמ' 488-490) אוסיף ואעיר, כי אם לדרך המשנה, היה המשורר חייב בווי החיבור בין שני פועלי הציווי, וראה הלשונות: צאו וראו, צאו והביאו, צאו ושחטו; וביותר: צאו והכניסו תנורי פסחים - שהקבלתו המדויקה לשורה הסיום של 'הקיץ גוע' ניפרת מתואם הקצב - כמובן, בקריאת מלעיל - ומתואם המשקל (תנורי-תפוחי), והלכך תוספת וייו החיבור כמתבקשת מאליה, לאמור: צאו והכניסו תפוחי אדמה, ובייחוד שמההקבלה עולה ניגוד בין מעשה שהאביב הרחוק מחייבו ובין מעשה שהסתיו הקרוב מחייבו, אבל המשורר נאמן לאסוציאציה של המשנה בשבת: הדליקו - הכינו.

ופ' לחובר מראה זיקת-כפל גם לענין המשנה גם לתפילת גשם ודרך שימושה בפזמון העם, ומביא בית הפתיחה, כפי שהיה מושר בפולין (שם, שם) - ובכלל השרים, כנראה, אף הוא, יליד חז'ול (שם):

אף ברי / דער ווינטער רוקט זיך צי [= צו] / דער ארון
איז צעבראָכן / דער פעלץ אין אויסגעקראָכן / און קיין געלט
איז אַלץ נישטאָ.

[= אף ברי - החורף ממשמש ובא, התנור הרוס, הפרוה הקריחה, ומעות אין.]

ובנספח הוא מביא גם נוסח פודוליה כפי שהביאו י"ל כהן (שם, עמ' 599-600). ולדקדוקו של דבר הוצרך להביא נוסח, שיש בו ענין הדאגה לתפוחי-האדמה (בולוועס, קארטאפליעס) והכנתם לימות החורף, אלא שנוסח גינבורג - מארק לא היה אותה שעה לפניו.

וניתן להביא ציוני העניין חכרם בשירת יידיש, וכן, למשל, הממשל אליעזר שטיינבארג (-משלים, תשט"ז, כרך ב, עמ' 196):

און קיין מערב, שמועס'מיר, ווער גענאָגען? די לבנה! קומט
אנטקעגן? / אף ברי, דער שר פון רעגן. / זייער א ביזער!
און דערצו אַ גאָנצן טאָג גערעגנט! / און א קיימא-לן: האָט דיר
באגעגנט / אף ברי אין רעגנטאָג - / זיבן וואָכן ריכט דיר
אויך אַ פלאַג.

[= ומערבה, סחים, מי הלך, הירח; בא לקראתו, אף ברי,
שר המטר, מאוד זעף, ויתר על כן, כל היום פולו המטר,
וקיימא לן: פגע בך אף ברי ביום גשם - שבעה שבועות זמן עצמך
לפגע.]

ודגמה קרובה יותר - לייבל קופרשמידט, המניח לה
לתפילה שתהא נפומת באוירו של אלול ושלחיו (-מיט
אפגעברייטע פינגער, תשל"ה, עמ' 57):

די פאר-ראש-השנהדיקע פרימאָרגנס האָבן אונדז פון סאָד /
אהייגערוסן אין בענקנדיקן גלי; / האָט מיין טאָטע די בויער
ליידיקע אַפגעזעגנט מיט וויימוטיק-שטילן "אף ברי".
[= הבקרים שלפני ראש-השנה קראוני מן הבוסתן הביתה
ביקוד שוקק, היה אבי נפרד מן האילנות הריקים ב"אף ברי" עונם
נפש וחרישי.]

ובלא הזכרת שם המלאך ראה מנדל טאפאטשניק
(-מענטש און זיין ארום, תשכ"ג, עמ' 322):

האָט גאָט די אויסגעהערט / און די בקשה גלייך באַגערט / אויף

דעם בראַנד דעם שר הגשם / אַ וואָלקן האט געשיקט: גיי
לעש אים.

[= האל את התפילות שמע ואת הבקשה מיד רצה, על
הבערה את שר הגשם, ענן, שלח: לך כבה.].

וענין מיוחד יש בעימות של לשון הכתוב ולשון הפזמון
בפי אותו משורר עצמו. כן, למשל, אברהם גולדפאדן
הכותב בשירו מכאן: "ואת נקדימון [בן גוריון] הַצַּר שֶׁר
חורף אֱלֹהֵי. / הן ישעך לא נשקף עדן מגבוה / ואיה אלהיך
לך עבים יטריח" ("ציצים ופרחים", מהדורת ראובן גולדברג,
תש"ל, עמ' 92); ומכאן הוא כותב במחזהו ("דער לינער"
וכו', חסר שנת דפוס, עמ' 19):

נו גישטאָ פאַפּאָ גיי לולוּ נו שלאָף! אוי שיינע מסחרים פירן
מיר דאָ, איציקל, גא דיר א דיישט מיט א עזות מחוצף פנים,
קעקער אהין קעקער אהער און קיין געלט איז אַלץ נישטאָ.
[= נו, אין אכילה, לך תישן, נו תישן, מסחרים נאים אנו
עושים פה, יצחק, הרי לך אשכנזי מחוצף עו-פנים, מועז לכאן
ומועז לכאן, ומעות עדיין אין.].

וכן ראה יעקב צבי שארגל, שרשם נוסח הפזמון בעיר
מולדתו, חָלֵם, והוא דומה לשל פ' לחובר:

אף ברי / דער ווינטער רוקט זיך צי [= צו] / דער דאך איז
צעבראָכן / דער פאלטן איז אויסגעקראָכן / און קיין געלט איז
נישטאָ.

[= אף ברי, החורף ממשמש ובא, הגג שבור, האדרת הקריחה,
ומעות אין.].

אך בשירו "סוף זומער" (אחרית קיץ) הוא כמשלים

שירו של ג'ה אימבר, שכן הוא פונה בו לשר המטר לא מתוך כמיהה לארצנו, אלא מתוך יציבה בתוכה: 'אף ברי! - דאוונט אויס יעדעס צווייגל און דאָס בלימל און דאָס גרעזל אפילו, / - אף ברי! - חלשט א קוסט נאָך א טרונק / און נייגט זיין קרוין צום ים'. ולפי שהשיר הזה (נדפס תחילה ב-'ישראל שטימע', י"ב חשון תשכ"ח) נכנס בספרו 'זוניקע שוועלן' (1968), שנמצא גם בנוסח עברי בשם 'עלי ספים' (1972), נביא תרגום הקטע, מעשה חיים רבינון: 'אף ברי! מתפללים עפאים / כל פרח, כל דשא בדשאים / - אף ברי! מתעלף שיח ללגימה / ומטה עטרתו ימה' (עמ' 94).

ח

ולא תמו עדיין חסדי אף ברי - גם נחום סוקולוב יצא לתנודתו, ובסיפור שכתבו יידיש, ושמו: 'דער מלאך פון רעגן' [= מלאך הגשם], הוא מתאר מעשה מלמד, שעמד מגלה ראש ופשט אצבעותיו מתחת לשפעת הגשם:

'מיט אמאָל האָט ער אָנגעהויבן צו זינגען, אזוי פאַר זיך, אָן שום מחשבות, דאס שטיקל פייט פון גשם: 'אף ברי אותת שם שר מטר' - 'אף ברי' איז גערופן געוואָרן דער מלאך פון רעגן' (פערזענלעכקייטן און סאָלק, תשכ"ו, עמ' 348).
לאמור: פתאום התחיל לומר, כך לנפשו, בלא כל מחשבות, חטיבת הפיוט של גשם: אף ברי אותת שם שר מטר, אף ברי - נקרא מלאך הגשם.

ועם סיבוך העלילה שם אומר לו מי שאומר: 'רבי, דער מלאך אף ברי איז גאָרנישט קיין שר מטר, א שדכן

איז ער, דער קיסלער" (שם, עמ' 354). פלומר: המלאך
אף ברי אינעו שר מטר, שדכן הוא הפייס.
ונוסיף דוגמה של משורר עברי – יעקב נתנאלי: "נטף
נטף באישון לילה / ברביבים מרנין / זה 'אף ברי' מלאך
הגשם" ("מרים מבית כרם").

ט

ומובן, כי גם הדרוש והחידוד נטלו רשות-הדיבור.
לענין הדרוש בא שעשוע הפמו-אטימולוגיה, והתחכם לבאר
תיבת ברי כתיבת Boreas היונית וכתיבת boreus הרומית,
והוא כינוי לרוח צפונית; והשעשוע הפליג למיתוס, וענין
בְּרִי – אורו נדרש כמעשה בוריאס שחטף את אחותו אוריטיאה
ונשאה לאישה (המסורת הפולנית רחרחה פה כמין נבואה,
שהצפון הסארמאטי יכבוש את הדרום).

ולענין החידוד הרי דרכו אינה מחוספסה כך, ואדרבה,
גימט-חן לו, כגון מעשה במי שכתב איגרת לשדכן לאמור:
"אף ברי – איתת", פלומר: גם בני רוצה אישה; או מעשה
במי שהתאונן לאמור: "אף ברי יטריח אב", פלומר: גם בני
יורד לחיי אביו; ולענין החלפת עב – אב, ראה ח"ג ביאליק:
"לבנה ישיש – – ומגבו צמח – – לבנה צעיר ורך – – דורך
על במתי אביו ושואף למרומים" (ספית, פרק י"ב).

תודתי לד"ר דב ירדן שהעירני, כי "ועב דמעה ברי יטריח",
שייחסתי לרשב"ג (בקונטרס הקודם, עמ' 103). הוא לרמב"ע (מהד'
בראדי, שיר 10).